

Contribuțiile de detaliu ale acestei complexe analize nu pot fi înșirate aici; mă limitez doar la a spune că atât aceste contribuții, cât și viziunea de ansamblu căreia ele i se subsumează suscită acordul și de-a dreptul jubilația intelectuală a oricărui cititor cât de cit familiarizat cu textul și problemele tragediei tebane și că această jubilație este, în cazul meu, pe măsura regretului de a nu fi avut posibilitatea de a utiliza, în comentariul *Celor șapte* pe care, împreună cu Liana Lupaș, l-am publicat cu puțin înainte de apariția volumului Fromei Zeitlin, numeroasele și importante concluzii la care — pe căi pe cit de fructuoase, pe atât de pline de neprevăzut — ajunge autoarea.

București, mai 1984

Zoe Petre

WOLFGANG SCHMID, *Ausgewählte philologische Schriften*. Herausgegeben von Hartmut ERBSE und Jochem KÜPPERS. Berlin—New York, W. de Gruyter, 1984, XI + 756 p., 248 DM.

A cuprinde într-un volum de „Kleine Schriften” articolele științifice ale unei personalități de largimea preocupărilor și profunzimea cunoștințelor și a concepțiilor ca aceea a regretatului profesor al Universității din Bonn Wolfgang Schmid (3 iulie 1913 — 23 noiembrie 1980)¹ era o întreprindere din cele mai dificile, fie și numai datorită faptului că multe din articolele lui W. Schmid erau departe de a fi scurte; erau de fapt piatra de temelie a unor lucrări mai vaste, pe care autorul nu le-a mai putut duce la bun sfârșit (cf. prefața, p. VI); la această dificultate se mai poate adăuga și valoarea recenziilor și a prezentărilor tematiche, publicate în revista *Gnomon*, adevărate capodopere de finețe critică și de erudiție. Nu credem că greșim dacă presupunem că editorii au avut, alegând titlul, ca model celebrele *Philologische Schriften* ale lui Mommsen, publicate în 1909 de Ed. Norden. Un criteriu de selecție trebuia găsit totuși și s-a optat în mod judicios pentru cel al inaccesibilității bibliografice: n-au fost așadar incluse contribuțiile apărute în revistele nelipsite din nici o bibliotecă filologică: *Hermes*, *Philologus*, *Rheinisches Museum*, *Gnomon*; în schimb, urmînd o dorință a autorului, au fost incluse două articole din *Reallexikon für Antike und Christentum*.

Editorii grupează opera lui W. Schmid în cinci secțiuni (în cadrul cărora se respectă ordinea cronologică), redate în bibliografia generală, ceea ce permite cititorului situarea fiecărei contribuții în ansamblul domeniului de preocupări ale autorului.

A. „Filozofia elenistică”, cu două subgrupe: „Cercetări de papirologie epicureică” și „Studii privind filozofia epicureică și elenistică”; debutează cu un studiu fundamental dedicat fragmentelor tratatului *Περὶ φύσεως*, păstrate în papirusuri din Herculanum, „Critica de către Epicur a teoriei platonice a elementelor” (p. 3—47); semnalăm de asemenea o importantă trecere în revistă a bicentenarilor cercetări a fondului de papirusuri descoperite la Herculanum între 1752 și 1754 (p. 56—74).

Nu poate surprinde, dacă avem în vedere atât profunzimea cu care W. Schmid abordează orice text, cât și activitatea sa la *Thesaurus linguae Latinae* (1936—1937), faptul că printre preocupările sale figura și lexicografia greacă; se discută (p. 94—106) sensurile unor cuvinte utilizate în papirusurile de la Herculanum: ἀνατελεσθαί ‘amenința’, verb „mediu”, poate fi folosit la diateza pasivă; ἀσυνθετός ‘non componens (sc. bona praesentia)’, legat de un sens al verbului συντίθημι ‘set in order’, față de ‘make a convenient’, la care îl raportează LSJ; ἐπιδικεῖσθαι, un „hapax”, folosit la pasiv cu sensul ‘a fi aruncat întocmai ca un disc’.

Din a doua subgrupă e de semnalat în primul rînd articolul de sinteză cu privire la Epicur (p. 151—266), reproduș din R.A.C.

B. „Lucretiana”, de fapt continuarea romană a preocupărilor referitoare la Epicur; pe lângă contribuții de detaliu, semnalăm o sinteză, *Lucretius ethicus* (p. 293—321); amintim că teza de doctorat (1939) avea titlul *Ethica Epicurea*.

C. „Transmiterea și deteriorarea în antichitate și în antichitatea țirzie” reunește articole pur filologice, mare parte dedicate lui Iustinus Martyr; alți autori constituie o a doua subgrupă, din care trebuie semnalat un articol inedit, *Spätantike Textdepravationen in den Epi-*

¹ Pentru datele biografice și portretul de savant și de profesor al lui Wolfgang Schmid, vezi *In memoriam Wolfgang Schmid*, Bonn, 1982, unde sînt reunite cuvîntările ținute cu ocazia unei ședințe comemorative a Universității din Bonn de W.D. Lange, W. Schetter, Chr. C. Wilka (deosebit de interesantă) și de Hans Herter, decedat între timp; volumul, în tiraj restrîns, îl deținem grație amabilității Doamnei Käthe Schmid.

grammen Martials (p. 400—444), care discută acele variante ale textului epigramelor unde încadrarea în contextul metric și de conținut ne poate sugera prezența unor variante de autor (ipoteză susținută, de altfel, de Lindsay); o dată tîrzie este atribuită acestor modificări de F. Leo; W. Schmid înclină, cu argumente noi, în favoarea unor modificări intenționate, datorate edițiilor din antichitatea tîrzie.

D. „Literatura creștină și păgînă a antichității tîrzii” reunește articole foarte variate, care dezbate relațiile dintre platonism și apologetică, geneza și caracteristicile bucolicelor numite *Carmina Einsidlensia*, probleme ale datării *Historiei Auguste* etc.; este reprodus de asemenea articolul *Bukolik* din R.A.C. (p. 519—530).

E. „Lucrări privind istoria receptării, istoria cercetării, literatura și limba latină”, un fel de „varia”, de fapt. Și aici se pot găsi contribuții filologice-lingvistice (utilizarea lui *interdum* la istoricii latini din epoca imperială, de exemplu, p. 730—739); se remarcă în mod deosebit evocările lui E. Bickel, Fr. Ritschl, J. Bernays.

Volumul se încheie cu o bibliografie (p. 741—745) și cu foarte utili indici (de autori antici, de cuvinte grecești și latine, de materii și nume, p. 746—756).

În rezumat, o operă care va interesa pe foarte mulți cercetători ai antichității și care va preciza rolul eminent jucat de Wolfgang Schmid în mișcarea științifică a ultimelor cinci decenii.

București, decembrie 1986

I. Fischer

JEAN GRANAROLO, *D'Ennius à Catulle. Recherches sur les antécédents romains de la „poésie nouvelle”*. Paris, Les Belles Lettres, 1971, 427 p. (Collection d'Études Anciennes),

În recenziile publicate în ultimii ani ai vieții sale, A. Ernout se indigna, cu o vehemență uneori nedreaptă, împotriva lucrărilor voluminoase, mai ales a celor consacrate unor subiecte minore. Ne-a urmărit amintirea acestor recenzii în cursul anevoioasei lecturi a sutelor de pagini, de o incontestabilă erudiție — bibliografică și tehnică —, pe care J. Granarolo le dedică lui Laevius; deoarece despre acest obscur poet, situat după toate probabilitățile la începutul secolului I, e vorba în primul rînd în justificata anchetă prin care autorul, după o teză principală închinată lui Catul (*L'œuvre de Catulle*, Paris, 1967; non uidi), caută să descopere, în teza complementară, sursele latine, nu numai cele grecești, ale poeziei „neoterice” romane. Fără îndoială, J. Granarolo nu este prima victimă a fascinației exercitate de îndrăznelile „moderniste” (= alexandrine) ale lui Laevius și nici primul filolog care să fi cedat ispitei de a explora pata albă care cuprinde, în istoria poeziei latine, perioada enunțată în titlu. Și este iarăși în afara îndoielii că, dominînd uriașa bibliografie a măruntiei chestiuni „laeviene”, J. Granarolo este conștient de riscul comportat de căderea în ispită: înlocuirea faptelor prin produsele fanteziei. Și de aceea cititorul e martorul luptei interioare a autorului: victoria fanteziei este aproape totdeauna atenuată de rezervele formulate în text și în imensele note de subsol (cartea lui J.G. seamănă cu paginile suprîncărcate ale multor lucrări de drept roman). Faptele, puține, sînt: vreo 60 de versuri (nu toate întregi), nici un fragment mai lung de 6 versuri, nici o apreciere laudativă în întreaga literatură latină¹ (epitetele *uelustissimus* și *antiquus* arată că era confundat cu Livius Andronicus și cu Naevius), ceea ce nu se întîmplă, de exemplu, cu alt „preneoteric”, Cn. Matius. La aceasta se adaugă titluri semnificative pentru conținut (*Erotopaegnia*, *Protesilaodamia* etc.), o mare varietate metrică (incertă în detalii din cauza stării precare a textului) și o inventivitate verbală transgresînd normele. Dar nici o reminiscență materială din Laevius în Catul.

Ideea conducătoare a cărții este că, pe lingă modelele grecești, proclamate, *poetae noui* au avut și modele latine, trecute sub tăcere, iar printre acestea Laevius trebuie să fi jucat rolul esențial. Nu se poate aduce nici o obiecție primei părți: poeții latini preferau de cele mai multe ori să se considere urmașii (și emulii) celor greci, păstrînd o discreție nu lipsită, cîteodată, de ostilitate față de predecesorii lor romani. Dar o bună metodă cere să aducem dovezile materiale ale filiației pe care încercăm s-o stabilim. Dacă Horațiu, de exemplu, afirmă categoric că e primul care a transplantat la Roma muzele eoliene, dacă trece total sub tăcere numele lui Catul, dar dacă în același tip de vers găsim în aceeași poziție exact aceeași sintagmă, lipsită de banalitate (*dulce ridentem*), avem dovada materială a reminiscenței catuliene la Horațiu, fiindcă șirul de coincidențe nu poate fi decît cu greu opera hazardului². Cum poate fi dovedit

¹ „Le silence total des poètes ultérieurs sur son compte est une grave injustice” (p. 192)!

² Despre valoarea argumentului vezi, totuși, acum M.L. West, *Schwerlich Zufall*, ZPE, 50, 1983, p. 46.